

ОСОБЛИВОСТІ ВІДОБРАЖЕННЯ КУЛЬТУРНОЇ ІНФОРМАЦІЇ У СЕМАНТИЦІ ФРАЗЕОЛОГІЧНИХ ОДИНИЦЬ СУЧАСНОЇ НІМЕЦЬКОЇ МОВИ З КОМПОНЕНТОМ НА ПОЗНАЧЕННЯ ТРАНСПОРТНИХ ЗАСОБІВ

Лапініна Оксана Леонідівна,
кандидат філологічних наук,
доцент кафедри німецької філології
Київського національного лінгвістичного університету
oxana.lapynina@knlu.edu.ua
[orcid/0000-0001-5838-5896](https://orcid.org/0000-0001-5838-5896)

Мета. У дослідженні проаналізовано фразеологічні одиниці сучасної німецької мови на позначення транспортних засобів із метою з'ясувати, як національно-культурна інформація знаходить відображення у їх семантиці. Визначено основні компоненти фразеологічного значення досліджуваних одиниць, розглянуто фразотворчу активність компонентів на позначення транспортних засобів та позамовні чинники виникнення досліджуваних фразеологізмів.

Методи. Описовий метод, компонентний аналіз, етимологічний аналіз, метод кореляції мовних та позамовних явищ.

Результати. З'ясовано, що семантична структура фразеологічних одиниць із компонентом на позначення транспортних засобів складається з денотативного, мотиваційного та конотативного блоків, до складу якого входять емотивно-оцінний, експресивний, функціонально-стилістичний та національно-культурний компоненти. Національно-культурна інформація закладена у денотативному блоці або культурних конотаціях. У розвідці проаналізовано фразеологічні одиниці сучасної німецької мови з компонентом на позначення транспортних засобів, у складі яких виявлено лише 18 слів – найменувань транспорту, які по-різному беруть участь в утворенні досліджуваних одиниць. Результати розвідки дають підстави стверджувати про високу фразеопродуктивність лише двох компонентів на позначення транспортних засобів (*Schiff, Karre*). Середньою фразотворчою активністю, тобто входженням до складу більше ніж 5 фразеологічних одиниць, відзначаються лексеми *Zug, Wagen* та *Bahn*. 13 компонентів на позначення транспортних засобів зустрічаються нечасто у складі досліджуваних фразеологічних одиниць, що зумовлено історією розвитку самого транспорту, адже автомобільний, залізничний та авіаційний виникає лише у XIX – на початку XX ст. У ході дослідження було встановлено, що основними причинами високої фразотворчої активності компонентів *Schiff, Karre* та екстралінгвальними чинниками виникнення досліджуваних фразеологічних одиниць є розвиток торгівлі як головного стимулу виникнення мореплавання та пов'язаного з ним кораблебудування, які сягають своїм корінням у сиву давнину, а також винахід колеса як одного з найбільших досягнень людства.

Висновки. Різні сфери та аспекти діяльності німецькомовного етносу знайшли своє відображення у фразеологічних одиницях із компонентом на позначення транспортних засобів: розвиток мореплавання та пов'язаних із ним професій та занять, пошук та винахід нових засобів для пересування, поява нових видів транспорту. Суспільні чинники вплинули на входження компонента на позначення транспортного засобу до складу досліджуваних фразеологічних одиниць та його фразотворчу активність.

Ключові слова: фразеологічне значення, фразеопродуктивність, екстралінгвальні чинники, національно-культурний компонент, транспорт.

PECULIARITIES OF REPRESENTATION OF CULTURAL INFORMATION WITH A COMPONENT TO DENOTE VEHICLES IN THE SEMANTICS OF PHRASEOLOGICAL UNITS OF MODERN GERMAN LANGUAGE

Lapynina Oksana Leonidivna,
Candidate of Philological Sciences,
Assistant Professor at the Germanic Philology Department
Kyiv National Linguistic University
oxana.lapynina@knlu.edu.ua
[orcid/0000-0001-5838-5896](https://orcid.org/0000-0001-5838-5896)

Purpose. The study analyzes the phraseological units of modern German language which denote vehicles in order to find out how national and cultural information is reflected in their semantics. The main components of the phraseological meaning of the studied units are clarified, the phrase-forming activity of the components to denote vehicles is considered, and the sources of the studied phraseological units are established.

The **methods** of the research are descriptive method, component analysis, etymological analysis, the method of correlation of linguistic and extralinguistic phenomena.

Results. It was found that the semantic structure of phraseological units with a component to denote vehicles consists of denotative, motivational and connotative blocks, which include emotional-evaluative, expressive, functional-stylistic and national-cultural components. National and cultural information is embedded in a denotative block or cultural connotations. The research analyzes the phraseological units of modern German language with a component to denote transport, and among them only 18 words-names of transport, which participate in the formation of the studied units in different ways were found. The results of the investigation give grounds to claim that only 2 components that denote vehicles (*Schiff, Karre*) have high phrase productivity. The lexemes *Zug, Wagen* and *Bahn* are marked by average phrase-forming activity or being a part of more than 5 phraseological units. 13 components

to denote vehicles are not common in the studied phraseological units, which is due to the history of transport, because road, rail and aviation transport emerges only in the XIX – early XX centuries. The study found that the main reasons for the high phrase-forming activity of the components of *Schiff, Karre* and extralingual factors of the studied phraseological units are the development of trade as the main stimulus for shipping and related shipbuilding, which has its roots in antiquity, as well as the invention of the wheel, as one of the greatest achievements of mankind.

Conclusions. Various areas and aspects of the German-speaking ethnic group activity are reflected in phraseological units with a component to denote vehicles such as the development of navigation and related professions and occupations, the search and invention of new means of transportation, the emergence of new kinds of transport.

Key words: phraseological meaning, phrase productivity, extralingual factors, national-cultural component, transport.

1. Вступ

Справжнім джерелом народної мудрості і дзеркалом менталітету нації є фразеологічні одиниці (далі – ФО). Вони характеризуються самотністю й образністю, адже увібрали у себе мудрість, яку народ проніс крізь століття та покоління. Не можна говорити про досконале володіння мовою, якщо не вивчити її фразеологію. Проте і фразеологією не оволодіти, якщо не з'ясувати, як і звідки виник фразеологізм. Національно-культурна специфіка ФО зумовлена екстралінгвальними факторами. ФО фіксують матеріальне та духовне життя народу, природні та історичні умови його існування. Актуальність дослідження визначається спрямованістю сучасної фразеології на розгляд національно-культурних чинників, що впливають на формування значення ФО.

Проблематиці дослідження семантики ФО та проблемам фразеологічного значення присвятили свої праці М. Алефіренко (Алефіренко, 2008), І. Гаврись (Гаврись, 1971), В. Мокієнко (Мокиенко, 1989). Питання про національно-культурний компонент як складову частину семантики фразеологізму є одним із найактуальніших питань у дослідженнях В. Телії (Телия, 1996).

Об'єктом нашої розвідки вибрано фразеологічні одиниці сучасної німецької мови з компонентом на позначення транспортних засобів, адже роль останніх у житті суспільства не можна недооцінювати, тому що транспорт впливає й економічно, й політично, й соціально, має культурне та оборонне значення.

Мета дослідження – проаналізувати національно-культурні особливості фразеологічних одиниць сучасної німецької мови з компонентом на позначення транспортних засобів. Для досягнення поставленої мети необхідно дослідити семантичну структуру ФО з компонентом на позначення транспортних засобів, з'ясувати фразотворчу активність компонентів на позначення транспортних засобів та розглянути позамовні чинники, які вплинули на утворення досліджуваних одиниць.

2. Семантична структура ФО з компонентом на позначення транспортних засобів

Фразеологічне значення досліджуваних одиниць ми розглядаємо як єдність трьох інформаційних блоків: денотативного, мотиваційного та конотативного. Денотат є обов'язковим компонентом номінації. Денотатом ФО *im falschen Zug sitzen* є не дія «сидіти не в тому поїзді», а «прийняти невірне рішення». Від відповідного аспекту лексичного значення денотативний аспект фразеологічного значення є вужчим. Фразеологізм позначає менше об'єктів, проте містить більший обсяг інформації про ці об'єкти, підтвердження чому ми можемо знайти у лексико- та фразеографічних джерелах. Як правило, у тлумачному словнику кількість слів, які необхідні для передачі фразеологічного значення, здебільшого перевищують кількість компонентів фразеологічної одиниці. Наприклад, для ФО *hinter den Zug springen* у словнику знаходимо дефініцію *durch eine neue Geschäftsidee ausnutzen, was sichtlich gerade populär ist* (Röhrich, 2000). Значення ФО, яка складається з чотирьох компонентів, передається за допомогою 10 слів. Слід до того ж зазначити, що навіть ця дефініція не в змозі відтворити повний зміст ФО.

Конотативний макрокомпонент значення ФО відображає ставлення мовця до предмета мовлення, його емотивно-оціннісну та стилістично-марковану суб'єктивну характеристику денотата та є невід'ємною складовою частиною фразеологічної семантики. Культурна інформація у ФО міститься в денотативному блоці або в культурних конотаціях, які на основі асоціацій та фонових знань народу – носія мови про певну реалію чи ситуацію доповнюють предметно-понятійний зміст ФО, містять оцінку та емотивне відношення мовця до позначуваного (Лапиніна, 2016: 49–53). Відбувається інтерпретація образної основи, яка і вказує на національно-культурну специфіку ФО з компонентом на позначення транспортних засобів. Звідси, конотативний макрокомпонент значення досліджуваних одиниць розуміємо як єдність емотивного, оцінного, експресивного, функціонально-стилістичного та національно-культурного компонентів.

3. Екстралінгвальні фактори виникнення ФО з компонентом на позначення транспортних засобів

У кожному епоху важливу роль в історії розвитку того чи іншого народу відіграв певний засіб пересування, якому відводилася чи не найважливіша роль у повсякденному житті людства. З прискоренням темпів життя збільшувалася і кількість транспортних засобів, а разом і кількість ФО, одним із компонентів яких є лексема на позначення транспортного засобу. Транспорт є одним із найважливіших складників грошової бази економіки кожної країни, саме тому він давно вважається двигуном прогресу. Людина використовувала всі наявні засоби для перевезення товарів та людей. Після винаходу колеса, а згодом і мотору людство почало створювати різні види транспорту: карети, візки, підводи, авто, потяги, кораблі, літаки та інші транспортні засоби, завдяки яким люди мали можливість подорожувати на великі відстані та добиратися до різних пунктів призначення. Без засобів пересування неможливою була б і торгівля, яка відігравала та відіграє провідну роль у житті кожного суспільства.

Оскільки всі зміни у суспільстві залишають свій слід у мові та закріплюються в тій чи іншій мовній формі, важливе місце у фразеології займає тематичне поле «Транспортні засоби», адже фразеологічна структура мови – це дзеркало, яке відображає національну ідентичність мовної та культурної спільноти.

Існує багато видів транспортних засобів, проте у складі досліджуваних фразеологізмів було виявлено лише 18 компонентів на позначення транспортних засобів, які по-різному беруть участь в утворенні ФО (див. рис. 1), тому можна стверджувати про фразотворчу активність одних компонентів та фразотворчу пасивність інших: низькочастотні слова-компоненти за О.Д. Райхштейном зустрічаються у складі лише 1–5 ФО, середньочастотні входять складу 6–20 ФО, а високочастотні – до складу понад 20 фразеологізмів (Райхштейн, 1980). Серед досліджуваних одиниць було виділено три групи компонентів на позначення транспортних засобів залежно від ступеня їх активності у процесі фразотворення:

I група: високочастотні (2 слова-компоненти): **Schiff** (*die Ratten verlassen das sinkende Schiff – wenn Gefahr droht, dann fliehen die ersten Beteiligten*); **Karre** (*die Karre / der Karren ist verfahren – die Situation ist schwierig; die Lage erscheint aussichtslos*);

II група: середньочастотні (3 слова-компоненти): **Bahn** (*sich Bahn brechen – sich durchsetzen*); **Wagen** (*das Pferd hinter den Wagen spannen – etwas verkehrt anfangen*); **Zug** (*der Zug ist abgefahren – die Gelegenheit wurde verpasst*);

III група: низькочастотні (13 слів-компонентів): **Kahn** (*einen im Kahn haben – betrunken sein*); **Rakete** (*abgehen wie eine Rakete – stark und schnell ansteigen; temperamentvoll sein*); **Flugzeug** (*Flugzeuge im Bauch haben – glücklich, aufgeregt sein; verliebt sein*); **Eisenbahn** (*da fährt die Eisenbahn drüber – das steht ganz sicher fest*); **Auto** (*wie ein Auto gucken – sich wundern, überrascht sein, erstaunt gucken*); **Fahrrad** (*jemandem Licht ans Fahrrad machen – jemandem die Richtung weisen; jemanden zurechtweisen*); **Bus** (*Ich glaub, mich streift ein Bus! – Ausruf der Verwunderung*); **Autobus** (*den Autobus verpassen – eine gute Gelegenheit verpassen*); **Panzer** (*stur wie ein Panzer sein – starrsinnig, kompromisslos sein*); **Boot** (*im gleichen Boot sitzen – in derselben (schlechten) Lage sein; gleiche Interessen haben*); **Kutsche** (*die Pferde vor die Kutsche spannen – etwas verkehrt anfangen*); **Lokomotive** (*die Lokomotive für etwas sein – die treibende Kraft sein; derjenige sein, der etwas voranbringt*); **U-Bahn** (*in der U-Bahn geboren sein – sagt man, wenn jemand die Türe hinter sich nicht schließt*).

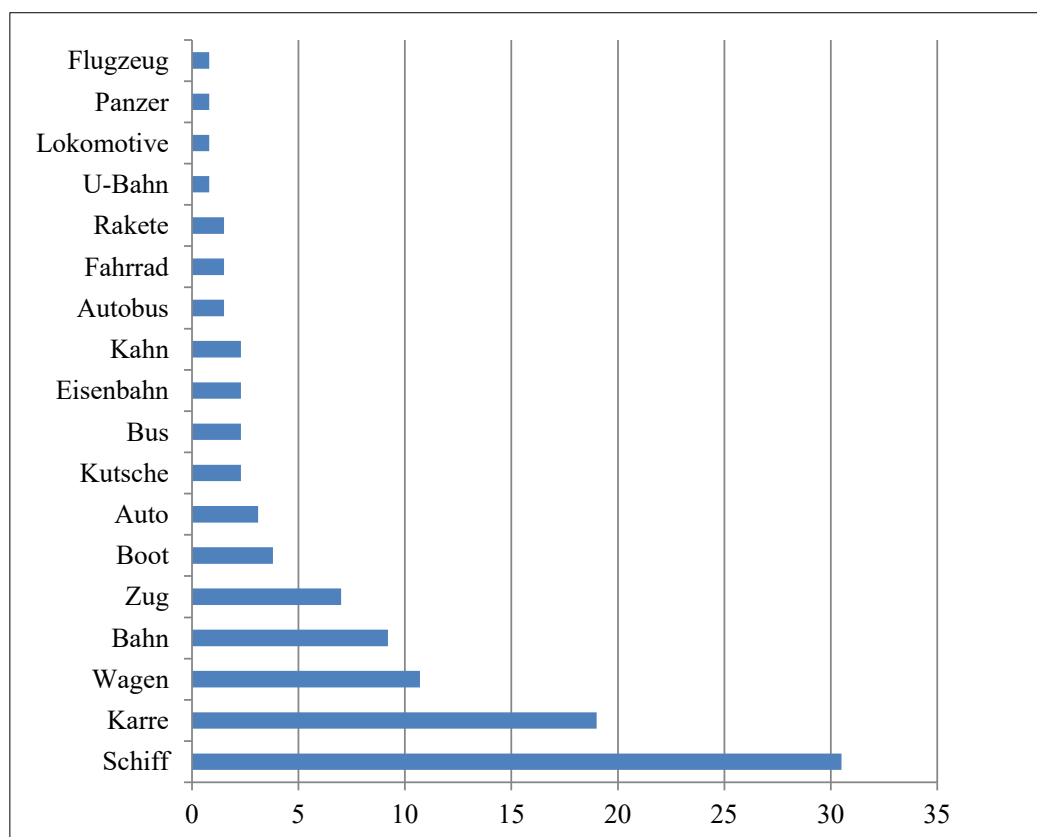

Рис. 1. Фразеопродуктивність (у %) компонентів на позначення транспортних засобів у складі досліджуваних ФО сучасної німецької мови

Висока фразеопродуктивність слів-компонентів *Schiff* та *Karre* зумовлена передусім раннім поширенням цих транспортних засобів, їх популярністю серед населення. Перші уявлення про корабель сягають своїм корінням у далекі дохристиянські часи. З давніх-давен людина використовує водні простори – річки, озера, моря – спочатку як мисливські угіддя, а згодом як зручні шляхи для транспортування вантажів та пасажирів. Перші найпростіші кораблі (5 тис років до н. е.) з'явилися задовго до появи колісниць, оскільки в море людина вийшла на початку свого існування. Вищезазначені чинники зумовили те, що низка ФО з компонентом *Schiff* походить із мореплавства. Так, ФО *klar Schiff machen – aufräumen; Ordnung schaffen; die Übersicht gewinnen; sich bereit machen; etwas*

klären походить із мови моряків, у якій вираз має значення «підготувати корабель до відправлення» або «перевести бойовий корабель у стан бойової готовності».

Значення ФО *Ein Flaggsschiff sein* – das bedeutendste Produkt / die bedeutendste Filiale eines Unternehmens / das Aushängeschild sein походить від ролі флагманського корабля (*Flaggschiff*) як військового корабля (*Kriegsschiff*), корабля адмірала (*Admiralsschiff*), з якого останній керує підлеглими силами. Флагманський корабель був ведучим кораблем, оскільки на ньому знаходився основний командний пункт. На борту такого корабля був піднятий удень та вночі посадовий прапор командувача.

Das Schiff ist mit Mann und Maus untergegangen означає, що все втрачено, що з корабля, який потонув, нічого не вдалося врятувати. ФО *Das geht über Schiff und Gut* вказує на те, що завдана шкода є набагато більшою, ніж уявляли. Така асоціація пов'язана з тим, що разом із кораблем торговці втрачали і свій товар. Значення ФО *Etw. ist zwischen Schiff und Ufer gefallen* – es ist verloren виникає на основі спостереження, що людина в більшості випадків тоне, якщо падає зі сторони берега за борт корабля, який стоїть на якорі, в той час, коли у відкритому морі тих, хто тоне, можна ще врятувати.

Із виникненням ФО *Das Schiff ist leck* – «комусь або чомусь загрожує небезпека, занепад / хтось захворів» пов'язана і поява ФО *Das Schiff muß auf die Werfte*. Тут образ корабля асоціюється з хворим, який терміново потребує лікування, або зі справами, бізнесом, яким/якому загрожує небезпека, якщо не втрутитися.

У літературі образ корабля часто використовують для опису життя і долі людини. Корабель або щасливо починає до тихого порту, або зазнає аварії, коли розбивається на шляху до порту об прибережні скелі. Такі асоціації викликає і життя людини. Тому про того, чії надії розбилися щент, у кого було нещасливе життя або хто зазнав у житті поразки, кажуть: *sein Schiff (Schifflein) ist gestrandet (gescheitert)*. Проте той, хто пристосовується до будь-яких умов у своєму житті, хто ніколи не ризикує собою чи своїми справами, знає, як собі допомогти, та чинить завжди обмірковано, той *weiss sein Schifflein zu führen*.

Другий за фразеопродуктивністю компонент на позначення транспортних засобів у складі досліджуваних ФО – *Karre/Karren*, що в перекладі означає «візок». Винахід колеса, який вважається одним із найважливіших в історії людства, служив поштовхом для розвитку наземного транспорту. Так, лексема *Karre* має кельтське коріння і свідчить про те, що народ мав високорозвинену культуру коней та візків. Германці запозичили це слово у римлян (з лат. *carrus* – «авто»), яке, своєю чергою, було запозичене з галльської *karros* (дієслово зі значенням «бігти, їхати»). Похідні форми можна знайти у всіх романських та германських мовах: англ. *car* (Wagen, Auto), франц. *charrue* (Pflug).

Образ візка дуже часто асоціюється зі справою або ситуацією, яка просувається або яку потрібно рухати вперед, форсувати. Наприклад, *den Karren (wieder) flottmachen* – einer Sache (wieder) zum Erfolg verhelfen; *die Karre / den Karren aus dem Dreck ziehen* – einen Ausweg aus einer verfahrenen Situation finden; Hilfestellung geben. На подібній асоціації ґрунтується інтерпретація образу візка, коли йдеться про зовсім протилежну ситуацію: *die Karre / der Karren ist verfahren* – die Situation ist schwierig; die Lage erscheint aussichtslos; *den Karren / die Karre in den Dreck fahren* – Probleme verursachen; scheitern; *den Karren / die Karre einfach laufen lassen* – sich um etwas nicht kümmern; (trotz Probleme) untätig bleiben. У літературних творах йдеться навіть про *Karr Gottes* («Божий візок»), у зв'язку з чим виникає ФО *man kan niemandts helfen den Karren ziehen, der nit selbst auch zieht*.

Із літературою пов'язане походження досліджуваних ФО з іншими компонентами на позначення транспортних засобів. Наприклад, ФО *Es ist höchste Eisenbahn* походить із комедії берлінського гумориста Адольфа Глабреннера (1810–1876). У його творі *Ein Heiratsantrag in der Niederwallstraße* головний герой – неுவажний, розсіяний поштар, який постійно, коли говорить, плутає дві речі. У розпалі однієї розмови він поспішно прощається зі своїм співрозмовником, бо повинен доставити листи, які щойно прибули залізницею. Він насправді хоче сказати: *Es ist höchste Zeit, die Eisenbahn ist schon angekommen*. Натомість прозвучало: *Es ist höchste Eisenbahn, die Zeit ist schon angekommen*. Цей вислів набуває поширення, оскільки вказує на пунктуальність у прибутті та відправленні німецьких поїздів.

4. Висновки

ФО сучасної німецької мови на позначення транспортних засобів є національними та культурно-специфічними, адже фіксують та відтворюють шляхом інтерпретації образу все те, що відчуває та сприймає народ – носій мови, те, що відбувається у повсякденному житті нації. Суспільні чинники, передусім розвиток продуктивних сил та виробничих відносин, на тому чи іншому етапі становлення суспільства створили необхідні передумови для включення компоненту на позначення транспортного засобу до складу досліджуваних ФО.

Література:

1. Алефиренко Н.Ф. Фразеология в свете современных лингвистических парадигм : монография. Москва : Эллис, 2008. 271 с.
2. Гавриць В.І. Сталі сполучення слів у сучасній німецькій мові (Походження та вживання). Київ : Радянська школа, 1971. 247 с.
3. Лапиніна О.Л. Національно-культурна своєрідність фразеологічних одиниць німецької мови з гастрономічним компонентом : дис. ... канд. філол. наук : 10.02.04. Київ, 2016. 254 с.
4. Мокиєнко В.М. Славянская фразеология. Москва : Высшая школа, 1989. 287 с.
5. Райхштейн А.Д. Сопоставительный анализ немецкой и русской фразеологии. Москва : Высшая школа, 1980. 143 с.

6. Телия В.Н. Русская фразеология: семантический, прагматический и лингвокультурологический аспекты. Москва : Школа «Языки русской культуры», 1996. 288 с.
7. Röhrich L. Lexikon der sprichwörtlichen Redensarten: in 5 Bänden. Berlin: Directmedia, 2000. B. 1. 632 S.

References:

1. Alefirenko N. F. (2008) Frazeologiya v svete sovremenny'x lingvisticeskix paradigim: monografiya [Phraseology in the light of modern linguistic paradigms: a monograph]. Moscow: Izdatel'stvo «E'lpis». 271 p. [in Russian].
2. Havrys V. I. (1971) Stali spoluchennia sliv u suchasni nimetskii movi (Pokhodzhennia ta vzhyvannia) [Set phrases in the modern German language]. Kyiv: Radianska shkola. 247 p. [in Ukrainian].
3. Lapyrina O. L. (2016) Natsionalno-kulturna svoieridnist frazeolohichnykh odynyts nimetskoï movy z hastronomichnym komponentom [The National and Cultural Peculiarities of the German Phraseological Units with a Gastronomic Component]. diss. Cand. Of Phil. Sciences: 10.01.04. Kyiv National Linguistic University. Kyiv. 254 p. [in Ukrainian].
4. Mokienko V. M. (1989) Slavyanskaya frazeologiya. Moscow: Vy'sshaya shkola. 287 p. [in Russian].
5. Rajxshtejn A.D. (1980) Sopostavitel'ny'j analiz nemeczkoj i russkoj frazeologii [Comparative analysis of German and Russian phraseology]. Moscow: Vy'sshaya shkola. 143 p. [in Russian].
6. Teliya V.N. (1996) Russkaya frazeologiya: semanticheskij, pragmaticheskij i lingvokul'turologicheskij aspekty [Russian phraseology: semantic, pragmatic and linguocultural aspects]. Moscow: Shkola «Yazyki russkoy kul'tury». 288 p. [in Russian].
7. Röhrich L. Lexikon der sprichwörtlichen Redensarten: in 5 Bänden. Berlin: Directmedia, 2000. B.1. 632 S. [in German].

Стаття надійшла до редакції 23.06.2020
The article was received June 23, 2020